

Elena PACEA*

Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului martie - mai 2017

Dreptul la viață

Art. 2 din Convenție

Marea Cameră, Hotărârea din 30 martie 2017

Nagmetov c. Rusiei

Situația de fapt

Cererea reclamantului are ca obiect constatarea încălcării art. 2 din Convenție, ca urmare a faptului că fiul său a fost ucis de către autoritățile ruse, iar ancheta desfășurată ulterior nu a fost efectivă. Astfel, pentru a alunga mai multe sute de persoane care au participat la o manifestație împotriva corupției funcționarilor locali, printre care și fiul reclamantului, autoritățile ruse au folosit arme de foc. În aceste circumstanțe, o grenadă lacrimogenă a provocat decesul fiului reclamantului, iar mai multe persoane au fost rănite. Autoritățile ruse au început o anchetă penală pentru omor și utilizarea ilegală a armelor de foc în aceeași zi, respectiv 25 aprilie 2006. Un an mai târziu, ancheta a fost suspendată, iar trei ani mai târziu, autoritățile au redeschis ancheta, pentru ca imediat după să redecidă suspendarea acesteia. După încă un an, procurorul a decis redeschiderea anchetei, însă, la o lună după, aceasta a fost din nou suspendată.

Motivarea și soluția Curții

Pentru a analiza dacă art. 2 din Convenție a fost încălcat, Marea Cameră a reluat raționamentul Camerei. Bazându-se pe principii deja binecunoscute din jurisprudența Curții, aceasta a decis cu unanimitate de voturi că art. 2 din Convenție a fost încălcat, atât în ceea ce privește latura materială, cât și latura procedurală. De altfel, însuși Guvernul a susținut că legislația rusă nu permite ca folosirea grenadelor lacrimogene să se facă prin vizarea în mod direct a unei persoane. Un element important în motivarea acestei decizii a fost reprezentat și de lipsa caracterului efectiv al anchetei desfășurate în dreptul intern.

Astfel, problema de drept pe care o ridică această cauză nu privește art. 2 din Convenție, ci chestiunea adiacentă a acordării unei „satisfacții echitabile” pentru prejudiciul moral suferit ca urmare a încălcării art. 2. În prezenta cauză, atât Camera, cât și Marea Cameră au considerat

* *Doctorandă, Facultatea de Drept, Universitatea București*

E-mail: elena.pacea@gmail.com

Manuscris primit la 20 iunie 2017.

că se impune indemnizarea reclamantului, cu toate că solicitarea privind acordarea unei „satisfacții echitabile” nu a fost făcută cu respectarea procedurii.

În primul rând, Curtea a observat că nu a existat „o cerere” privind obținerea unei satisfacții echitabile. În acest sens, reclamantul și-a exprimat dorința de a-i fi acordată o sumă de bani pentru acoperirea prejudiciului moral suferit, însă cererea sa nu a respectat condițiile prevăzute de Regulamentul Curții și de Practica directoare privind acordarea satisfacției echitabile.

În al doilea rând, Marea Cameră a analizat dacă este competentă pentru a acorda „o satisfacție echitabilă” chiar în lipsa unei „cereri” din partea reclamantului și dacă, ținând cont de particularitățile cauzei, se impune acordarea acesteia. Astfel, în virtutea art. 41 din Convenție, Curtea este competentă să acorde reclamantului „satisfacția pe care o consideră adecvată, dacă dreptul național nu permite, sau nu permite decât în mod imperfect ștergerea consecințelor violării”, iar regula privind epuizarea căilor de recurs interne nu se aplică și cererilor formulate în temeiul acestui articol (§ 66). Totodată, Marea Cameră a observat că dispozițiile art. 41 din Convenție nu transformă formularea unei cereri din partea reclamantului într-o condiție obligatorie pentru acordarea unei satisfacții echitabile, iar în temeiul art. 60 § 3 din Regulamentul Curții, dacă reclamantul nu respectă condițiile enunțate în paragrafele 1 și 2 ale aceluiași articol, „Camera poate respinge în tot sau în parte” (*subl. n.*) pretențiile reclamantului. Concluzia Marii Camere a fost, astfel, că textele menționate îi conferă puterea de a aprecia dacă, în lipsa unei „cereri” formulate cu respectarea condițiilor prevăzute de normele aplicabile, se impune acordarea unei „satisfacții echitabile”. Desigur, această putere de apreciere nu poate fi exercitată decât în cazuri excepționale și trebuie să țină cont de „exigența fundamentală” a principiului contradictorialității. În acest sens, în cazul în care Curtea va estima necesar să acorde „o satisfacție echitabilă pentru prejudiciu moral”, chiar în absența unei cereri făcute cu respectarea normelor aplicabile, părțile trebuie să aibă posibilitatea să își prezinte punctul de vedere (§ 77).

În ceea ce privește particularitățile cauzei, Marea Cameră a analizat o serie de condiții „prealabile” și „imperioase” care trebuie respectate. Condițiile „prealabile” presupun ca orice reclamant să își poată limita cererea formulată în fața Curții, atât în stadiul inițial, cât și în cadrul procedurii ulterioare, la simpla solicitare de constatare a unei încălcări (§ 79). Dacă din examinarea solicitărilor reclamantului, această limitare nu rezultă fără niciun dubiu, Curtea va putea aprecia dacă există „motive imperioase” pentru care se impune acordarea unei sume aferente prejudiciului moral suferit, în pofida faptului că reclamantul nu a formulat o cerere în acest sens sau nu a respectat formalitățile prevăzute pentru aceasta. Analiza „motivelor imperioase” va avea în vedere „gravitatea și impactul deosebit al violării, precum și contextul global al cauzei” și „imposibilitatea totală sau parțială de a obține o reparație adecvată la nivel intern” (§§ 80-82). Având în vedere aceste principii, Marea Cameră a observat că nu există niciun dubiu privind importanța prejudiciului moral suferit de către reclamant ca urmare a faptului că fiul său a fost victima „utilizării mortale, ilegale și nejustificate a armelor de foc”, iar ancheta derulată a avut un caracter incomplet (§ 83). Totodată, reclamantul a indicat fără niciun dubiu că dorește să obțină o indemnizație. Astfel, chiar dacă reprezentanta reclamantului nu a formulat o cerere privind obținerea unei „satisfacții echitabile”, Marea Cameră a considerat că reclamantul nu trebuie să suporte consecințele omisiunii reprezentantei sale (§ 85). Având în vedere că încălcarea dreptului la viață prezintă o gravitate și un impact deosebit și faptul că ancheta desfășurată a fost lungă și defectuoasă, Marea Cameră a precizat

că o simplă constatare privind încălcarea Convenției „nu reprezintă în sine o satisfacție echitabilă” (§ 87), având în vedere și faptul că o *restitutio in integrum* nu ar fi posibilă în dreptul intern (§ 88).

În consecință, „statuând în echitate, Curtea [a acordat] reclamantului 50.000 de euro, plus orice sumă datorată cu titlu de impozit, pentru prejudiciu moral” (§ 92).

Opinia concordantă anexată acestei hotărâri își propune să stabilească în mod clar diferența dintre puterea de apreciere ce decurge din art. 41 din Convenție și obligația de a respecta prevederile Regulamentului, judecătorii arătând că se impune modificarea art. 60 din Regulament. Maniera explicită în care subliniază această diferență este afirmația potrivit căreia „Curtea trebuie să își [respecte] propriile reguli și propria jurisprudență și să nu *inventeze* o excepție pentru o anumită cauză” (pct. 7). Dimpotrivă, în opinia disidentă se arată că această hotărâre riscă să aducă o gravă atingere securității juridice, considerând că analiza majorității a fost operată pe baza unei selecții a textelor aplicabile solicitărilor privind acordarea unei „satisfăcții echitabile”.

În concluzie, art. 2 din Convenție a fost încălcat.

Interzicerea torturii și dreptul la libertate și la siguranță

Art. 3 și 5 din Convenție

Secția a III-a, Hotărârea din 28 martie 2017

Z.A. ș.a. c. Rusiei

Situația de fapt

Prezenta cauză are la bază cererea a patru reclamanți de naționalitate irakiană, somaliană și, respectiv, siriană, al patrulea fiind titularul unui pașaport eliberat de către autoritățile palestinieni. Povestea fiecăruia este diferită, relevant pentru analiza încălcării art. 3 și 5 din Convenție fiind faptul că toți patru au fost reținuți de către autoritățile ruse în zona de tranzit a Aeroportului Sheremetyevo din Moscova. În această zonă, în permanență zgomotoasă și aglomerată, reclamanții au dormit pe o saltea așezată pe podea și nu au beneficiat de posibilitatea de a face duș. Resortisantul irakian a solicitat să i se acorde statutul de refugiat, susținând că în Irak este amenințat de către reprezentanții grupării ISIS. Solicitarea sa, inclusiv în ceea ce privește permisiunea de a sta într-un centru de deținere pentru străini, a fost respinsă. Reclamantul titular al unui pașaport eliberat de către autoritățile palestinieni a solicitat, de asemenea, să i se acorde statutul de refugiat, menționând că a părăsit Palestina ca urmare a conflictelor existente în acea zonă. Cererea sa a fost respinsă pe motiv că nu a adus probe în susținerea faptului că este supus unui risc mai mare de a deveni o victimă a acestui conflict decât restul populației din Palestina. Reclamantul de origine somaliană a solicitat, de asemenea, acordarea statutului de refugiat, însă cererea sa a fost respinsă, reproșându-i-se inclusiv faptul că nu a solicitat protecție în statul de origine. O solicitare privind acordarea statutului de refugiat a formulat și reclamantul de origine siriană, fără a obține rezultatul dorit. Acesta s-a deplasat inclusiv în Turcia și Liban, însă autoritățile din aceste State nu i-au acordat permisiunea de a intra pe teritoriul lor și l-au trimis înapoi la Moscova.

Motivarea și soluția Curții

Prezenta cauză prezintă un interes deosebit pentru înțelegerea noțiunii de „jurisdicție”. Astfel, Guvernul rus a arătat că zona de tranzit a Aeroportului Sheremetyevo nu se află pe teritoriul Federației Ruse. Curtea a ținut cont de acest aspect, însă a considerat că tocmai ca urmare a faptului că reclamanții au fost ținuți în zona de tranzit a aeroportului respectiv, aceștia au devenit subiecți ai legislației ruse (§ 87).

În analiza art. 5, Curtea pornește de la distincția dintre „privarea de libertate” și „restrângerea libertății”. Prin ținerea unor străini în zona internațională a unui aeroport, autoritățile naționale restrâng libertatea acestora. O asemenea situație diferă de privarea de libertate din centrele de detenție, mai ales pentru că, în primul caz este vorba, în special, despre străini care sunt în pericol în țara lor, iar în al doilea caz este vorba despre persoane care au comis infracțiuni. Cu toate acestea, pentru ca restrângerea libertății să nu se transforme într-o privare de libertate, trebuie respectate anumite garanții, iar durata restrângerii nu trebuie să fie foarte mare (§ 86). Or, în cauză, perioadele petrecute de către reclamanți în zona de tranzit au fost de 5 luni și 22 de zile, 7 luni și 21 de zile, 8 luni și 2 zile, respectiv de 1 an și 11 luni. Curtea a mai observat că reclamanții nu au avut posibilitatea să pătrundă pe teritoriul rus, iar singura lor opțiune era să se întoarcă în statele de origine, unde se temeau pentru viețile lor. Prin urmare, Curtea a considerat că a existat o „privare de libertate *de facto*”, în sensul art. 5 § 1 din Convenție (§ 90). Pasul următor a fost, desigur, acela de a verifica dacă privarea de libertate a respectat garanțiile art. 5 § 1. Ajungând la concluzia că măsura nu a dispus de o bază legală în dreptul intern, Curtea a constatat că art. 5 § 1 din Convenție a fost încălcat.

În ceea ce privește analiza art. 3 din Convenție, Curtea a reiterat principiile stabilite în jurisprudența sa. Astfel, dacă Statele au posibilitatea de a reține străinii în scopul de a preveni imigrația ilegală, acestea nu pot în niciun caz neglija obligațiile internaționale, ce decurg în special din Convenția privind Statutul Refugiaților, din 1951 și Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Având în vedere perioada foarte lungă petrecută de către reclamanți în zona de tranzit a aeroportului Sheremetyevo, fără a beneficia de paturi, dușuri sau intimitate, Curtea a conchis că art. 3 din Convenție a fost încălcat.

Opinia disidentă anexată acestei hotărâri reia analiza noțiunii de „jurisdicție”, menționată anterior, arătând că nu a existat o privare de libertate, reclamanții fiind în toată această perioadă liberi să părăsească zona de tranzit a aeroportului și să aleagă orice altă țară. Această concluzie s-ar impune cu atât mai mult cu cât autoritățile naționale ruse nu au luat nicio măsură care să îi împiedice pe reclamanți să se deplaseze, cum ar fi reținerea pașapoartelor. În raport de aceste considerente, autorul opiniei disidente arată că nu se poate reține nici încălcarea art. 3 din Convenție, reclamanții fiind cei care au ales să se plaseze în situația descrisă anterior ca fiind inumană și degradantă. Se afirmă, astfel, că este important să acceptăm că libertatea de mișcare nu poate fi nelimitată.

În concluzie, art. 3 și art. 5 § 1 din Convenție au fost încălcate.

Dreptul de a nu fi judecat sau pedepsit de două ori

Art. 4 din Protocolul nr. 7

Secțiunea I, Hotărârea din 18 mai 2017

Jóhannesson ș.a. c. Islandei

Situația de fapt

Cauza privește doi dintre cei trei reclamanți care au sesizat Curtea pentru constatarea încălcării art. 4 din Protocolul nr. 7. În susținerea cererilor, aceștia au arătat că faptele ce li s-au reproșat au făcut obiectul a două proceduri, respectiv o procedură fiscală, finalizată cu aplicarea unei majorări de impozit și, respectiv, o procedură penală, finalizată cu aplicarea unei amenzi și a unei pedepse cu închisoarea. Mai exact, prin două decizii adoptate în 2005, autoritățile fiscale islandeze au impus aplicarea unor majorări de impozit de 25% împotriva celor doi reclamanți, ca urmare a faptului că aceștia nu și-au declarat venituri semnificative, obținute în special în perioada 1999, 2002. Plângerea formulată în fața organului ierarhic superior a fost respinsă, iar reclamanții nu s-au adresat instanței, astfel încât cele două decizii au rămas definitive în august și, respectiv, septembrie 2007. În paralel, au fost derulate procedurile penale, autoritățile penale fiind sesizate la data de 12 noiembrie 2004. Primele audieri și aducerea la cunoștință a calității de suspecti au avut loc abia în august 2006. Printre faptele reproșate s-a aflat și lipsa declarării unor venituri obținute în perioada 1999, 2002.

Soluția primei instanțe a fost de achitare, aceasta considerând că infracțiunile pentru care reclamanții au fost trimiși în judecată aveau la bază aceleași fapte sancționate prin aplicarea majorărilor de impozit. Dimpotrivă, instanța supremă islandeză a considerat că soluția pronunțată de către Curte în cauza „*Sergey Zolotukhin*” (CEDO, Marea Cameră, 10 februarie 2009, *Sergey Zolotukhin c. Rusiei*, cererea nr. 14939/03) nu era foarte clară cu privire la scopul art. 4 din Protocolul nr. 7, mai exact cu privire la posibilitatea de a sancționa aceeași faptă atât prin impunerea unei majorări de impozit, cât și prin aplicarea unei pedepse. Astfel, rejudecând cauza, prima instanță i-a condamnat pe reclamanți, însă a luat în considerare durata excesivă a procedurilor și existența unei sancțiuni fiscale, aplicând o pedeapsă de trei luni și, respectiv, de un an de închisoare cu suspendare. În apel, instanța supremă a mărit pedepsele reclamanților, aplicând atât pedepse cu închisoarea, cât și amenzi. Luând în considerare durata excesivă a procedurilor, a hotărât suspendarea pedepselor cu închisoarea, iar cuantumul amenzilor a fost stabilit cu luarea în considerare a sancțiunilor fiscale deja aplicate.

Motivarea și soluția Curții

Cauza analizată ne permite să observăm mai bine punerea în aplicare a principiilor stabilite de către Curte în hotărârea „*A și B c. Norvegiei*” (CEDO, Marea Cameră, 15 noiembrie 2016, *A și B c. Norvegiei*, cererile nr. 24130/11 și 29758/11; NRDO, nr. 4/2016). Raționamentul Curții este structurat în patru părți.

În primul rând, Curtea a trebuit să stabilească dacă procedura privind majorările de impozit aplicate reclamanților a avut o natură penală, „în sensul autonom” al art. 4 din Protocolul nr. 7. Părțile nu au contestat acest aspect, astfel încât fără nicio îndoială, atât procedura penală propriu-zisă, cât și procedura privind majorările de impozit, au avut o natură penală „în sensul autonom al art. 4 din Protocolul nr. 7” (§ 44).

În al doilea rând, Curtea a analizat dacă faptele reproșate reclamanților în cele două seturi de proceduri îndeplinesc condițiile privitoare la elementul *idem*. Concluzia sa a fost că faptele au fost „aceleași sau în substanță aceleași”, având în vedere că autoritățile din ambele proceduri au anchetat lipsa declarării unor venituri, referindu-se la aceeași perioadă și, în mare parte, la aceleași sume.

În al treilea rând, Curtea a examinat dacă a existat o decizie finală. Astfel, potrivit jurisprudenței sale, existența unei decizii finale cu privire la aceleași fapte ar putea impune încetarea celui de-al doilea set de proceduri. Sub acest aspect, este important a urmări cu atenție principiile stabilite de către Marea Cameră în hotărârea amintită mai sus, dat fiind faptul că numai în cazul în care există o dublare a procedurilor, caracterul final al primului set de decizii adoptate cu privire la reclamanți ar putea prezenta o relevanță.

Astfel, în al patrulea rând, Curtea a analizat dacă a existat o dublare a procedurilor sau, dimpotrivă, dacă cele două seturi de proceduri au prezentat o legătură materială și temporală. Stabilind că cele două seturi de proceduri au fost combinate în așa fel încât în viziunea sa apar ca un întreg, Curtea a afirmat că nu are nicio importanță faptul că, din punct de vedere cronologic, a existat o primă decizie finală. Totuși, această concluzie nu conduce automat la constatarea că art. 4 din Protocolul nr. 7 nu a fost încălcat. Astfel, particularitățile acestei cauze au fost cele care au condus Curtea la concluzia că principiul *non bis in idem* a fost încălcat, dat fiind faptul că cele două proceduri nu au prezentat o „conexiune suficient de strânsă în substanță și în timp” (§ 55). Printre aspectele luate în considerare de către Curte, se numără în special perioada de aproximativ nouă ani și trei luni dintre momentul în care a început procedura administrativă și hotărârea instanței supreme, precum și caracterul independent al autorităților și al procedurii administrative, pe de o parte și penale, pe de altă parte. În acest sens, Curtea a observat că autoritățile competente pentru a desfășura procedura penală propriu-zisă au avut acces la dosarele instrumentate de către autoritățile competente pentru a desfășura procedura administrativă din dreptul intern, însă acestea au ales să procedeze la o anchetă independentă. Faptul că instanța supremă a luat în considerare sancțiunile aplicate în cadrul procedurii administrative a fost apreciat, dar nu a fost în măsură să compenseze lipsa legăturii materiale și temporale „suficient de strânse”.

În concluzie, art. 4 din Protocolul nr. 7 a fost încălcat.